

LA POBRESA I LA MISÈRIA. LECTURA COMPARADA DE PLATÓ I SIMONE WEIL

JULIA MANZANO

Societat Catalana de Filosofia

EMÍLIA OLIVÉ

Societat Catalana de Filosofia

La pobresa és una desgràcia humana extremament complexa, cosa que impedeix donar-ne una visió unívoca i exigeix abordar-la sota múltiples enfocaments. Potser podríem començar per distingir la «pobresa», que és compatible amb la dignitat humana, de la «misèria» que no ho és perquè suposa la mancança absoluta de béns essencials, no només econòmics, sinó també espirituals. Avui en dia, s'exalta la riquesa fins a tal punt que s'identifica la dignitat amb el «tenir» i no amb el «ser»; tanmateix, això significa desposseir la pobresa de la seva intrínseca dimensió ètica i política, dimensió que, com veurem, Simone Weil es proposa reivindicar.

Més de 700 milions de persones, el 10% de la població mundial, viuen en situació d'extrema pobresa, amb moltes dificultats per satisfer les necessitats més bàsiques com són el menjar, la salut o l'educació. L'economista francès Thomas Piketty, en el seu llibre *Una breu història de la igualtat* (2021), dona una dada contundent: avui, a Europa, el 50% més pobre de la població disposa només del 5% de la ri-

quesa, mentre que el 10% més ric n'és propietari del 55%.¹ I a l'Àfrica subsahariana, la majoria de la població malviu amb només 1,90 dòlars diaris.

Abandonem tanmateix les fredes dades i dirigim-nos cap al nostre territori, la filosofia. Al *Convit* de Plató apareix la «pobresa», Penia, paradoxalment com a mare d'Eros. L'Olimp està de festa celebrant el naixement d'Afrodita, deessa de l'Amor i de la Bellesa. Les copes d'or vessen de nèctar i els déus estan joiosos. Un cop acabat el festí, es presentà Penia, que venia a pidolar les restes del convit. En aquells moments Poros, «l'abundància», embriac de nèctar, entrà en el jardí de Zeus i el son el vencí. Aleshores Penia, que està sempre a l'aguait d'obtenir recursos per sobreviure, prengué un determini: tenir un fill de Poros, s'allità al seu costat i concebí el fill desitjat, Eros o l'Amor. Engendrat el dia del naixement d'Afrodita, serà el seu company i servidor.

Aquest bell mite que indaga la doble naturalesa de l'amor i els enamorats, Plató el posa en boca de la sacerdotessa de l'amor, Diotima. Escoltem les seves pròpies paraules dirigides a Sòcrates, que és qui l'ha interrogada en qualitat de mestra de saviesa i veritat en la naturalesa de l'amor:

En tant que fill de Poros i Penia, mira quina fou la seva herència: és clar que és pobre, i en lloc de ser bell i delicat, com sovint es pensa, està prim, va brut i descalç, no té domicili ni més jaç ni abríc que la terra; dorm a l'aire lliure als lindars de les portes i als carrers; en fi, està sempre, com la seva mare, en precària situació. Tanmateix, per una altra part, ha heretat del seu pare estar sempre a l'aguait de tot el que és bo i bell; és viril, agosarat, perseverant, gran caçador, sempre inventant artificis, delirós de saber i apre-

1. Thomas PIKETTY, *Una breu història de la igualtat*. Barcelona: Edicions 62, 2021.

nent amb facilitat, filosofant incansablement, encantador, mag i sofista.²

Com podem relacionar aquestes sàvies paraules de Plató sobre la dualitat dels enamorats amb els pobres del món? Potser és cert que impulsats per les mancances de mare Penia no són savis, però s'esforcen per conèixer. Estan moguts per una espècie d'impuls dialèctic relacionat amb la vida. Des del naixement fins a la mort, sempre tenim mancances: aliment, recer, protecció... i no hi ha cap moment a la vida en què aitals necessitats se satisfacin completament i sense cap esforç. Com diu el relat de Diotima, la necessitat (la manca o la pobresa) pot fer-nos activar els nostres recursos. I desitgem creure que els pobres van a la recerca de la seva dignitat. Per aconseguir-ho, s'ha d'erradicar el «paradigma de l'opulència» (*poros*) com a mode de vida, tot insistint que si la pobresa té un cert nivell de recursos (que no pas la misèria, considerada com llur absència absoluta) és compatible amb la dignitat i amb el respecte per a si mateixa. Això implicaria la necessitat que tots els éssers humans fossin tractats com a iguals i que poguessin gaudir dels drets fonamentals que es deriven de la seva humanitat.

Necessitat, pobresa i dignitat són qüestions que preocupaven, i molt, una lectora atenta de Plató (i de la *Ilíada*) com ho va ser Simone Weil. Abans de deixar-se morir, ens va llegar un text preciós, inacabat, temptatiu i ple d'intuïcions a propòsit de la pobresa del cos i de l'ànima: *L'arrelament. Preludi d'una declaració dels deures envers l'ésser humà*. Escrit l'any 1943, sota l'imperi de la força, la guerra i la violència del feixisme, ens parla d'un temps marcat per la necessitat extrema, que és tanta, que està a punt d'ofegar la vida material i espiritual dels éssers humans. Per això,

2. PLATÓ, *El Banquete, Diàlogos* III. Madrid: Biblioteca Clásica Gre-dos, 1986, p. 248-249 [trad. cat. és nostra].

dedica la primera part del seu esbós a reflexionar sobre les necessitats de l'ànima que són també les del cos, mare Penia hi obliga. I d'això es tracta precisament, d'obligar, d'imposar deures, perquè aquestes necessitats ens prescriuen a priori unes obligacions que prevalen per sobre de qualsevol dret. Weil creu que els drets són subjectius i relatius perquè deriven dels deures, mentre que aquests els pensa com a objectius, absoluts, incondicionats, eterns i transcendents (com ho serien els ideals platònics o les idees reguladores de la raó de Kant); i aquesta prevalença dels deures arrela en la humanitat, perquè pel que fa a les «coses humanes, l'objecte de l'obligació és sempre l'ésser humà com a tal... pel sol fet de ser humà».³

Per això, pròpiament parlant, la pobresa no té drets, però sí deures: no hi ha cap dret a la pobresa però sí l'obligació moral i política de pal·liar-la en la meua persona i en la dels altres (posem per cas: jo no tinc dret a passar gana, però sí que tinc el deure d'evitar-ho). I la fam és, precisament, de totes les necessitats, la que li serveix com a «model per elaborar la llista dels deures eterns envers tot ésser humà»⁴: una mena d'*analogatum princeps* per relació al qual es defineixen tota la resta de deures terrenals i espirituals: la casa, l'escalfor, el vestit, la higiene o la cura de la malaltia. Però també les que hi ha en relació amb la vida moral, que són les necessitats que arrelen els individus a una comunitat i els permeten existir en i per una col·lectivitat. Quines són aquestes «arrels» de caire espiritual? Per Weil són un conjunt de deures transcendents i prepolítics com: l'ordre (la mesura i l'equilibri platònics que han d'evitar el caos en el món), la llibertat (entesa com a bona voluntat kantiana),

3. Simone WEIL, *L'arrelament. Preludi d'una declaració dels deures envers l'ésser humà*. Barcelona: Edicions 1984, 2016, p. 28.

4. *Ibidem*, p. 30.

la igualtat (d'oportunitats), la responsabilitat (que admetria jerarquies en funció de la implicació social), l'obediència (a la llei), la dignitat (per se i com a humà), l'honor (com a membre reconegut per una comunitat), etc. Deures que un món millor, en el seu cas postbèl·lic, hauria de satisfer si vol donar sentit al fet de ser humà, rescatar-lo de la pobresa i vincular-lo als altres en una comunitat que preserva el passat i es projecta en un futur.

En aquest punt, potser valdria la pena recuperar la distinció anterior entre *pobresa* i *misèria*, per tal de preguntar-nos com s'entendria enmig d'aquest pensament que se centra en la necessitat i els deures. Tot i que el seu text no en parla explícitament, pensem que de ben segur Simone Weil criticaria la misèria alienant per reivindicar tanmateix la pobresa, que ella mateixa va encarnar durant tota la seva vida, inspirada de prop per l'ideari estoic i cristià que subscriuia. En efecte, la pobresa material encara és compatible amb el respecte i la dignitat humana i permet preservar l'honor de qui la pateix, entès com la consideració que tots mereixem en i per a la societat; és a dir, mare Penia no només no ens desarrela dels altres, sinó que ens fa néixer l'amor i la compassió cap al proïsme perquè entenem que tots comptem igualment en la comunitat. Molt altrament és la misèria, la que solen instal·lar els «temps de foscor», entesa com a total indigència material i espiritual que ens deshumanitza perquè ens fa perdre la dignitat i alhora ens desarrela del tot de la comunitat. Creiem que aquesta és la misèria contra la qual Weil, si pogués, ens alertaria, la que denunciava l'estadística anterior i que afecta el 10% de la població mundial, pàries, immigrants sense cap documentació, sensellar, marginats, els milions d'*homo sacer* del món actual que sobreviuen desarrelats i els que moren cada dia en aigües de no-ningú. Quan Simone Weil escriu el seu text, la guerra suposa la màxima expressió d'una societat en què regna la misèria material i el trencament d'aquests lligams, en què la indigència d'arrels

compartides entre els humans fa possible actes d'extrema alienació (posem la Xoà com a epítom). Avui, a Occident, a l'anomenat Nord Global, vivim una època d'abundància material, però alhora de pobresa de lligams comunitaris que donin sentit a la vida espiritual dins d'un projecte comú de construcció social. Immersos en l'individualisme neoliberal i el consumisme com a forma d'existència, la manca d'arrels amb la humanitat ens amenaça de nou, perquè malauradament els drets humans no sembla que vagin acompanyats del deure inexcusable de combatre la misèria, tal com ella voldria.

I que ho voldria és segur, tota una altra qüestió és si ho aconseguiria. Nosaltres pensem que malauradament no se'n sortiria, perquè el seu propòsit mai no va ser una revolució de la qual desconfiava, i potser amb raó, sinó promoure la compassió. Sempre preval la lectora atenta de la *Iliada*, el poema de la força i de la necessitat que ens tenalla a tots: pobres i rics, opressors i oprimits, vencedors i vençuts. L'amor que neix de la dialèctica platònica entre pobresa (*penia*) i abundància (*poros*) és per ella l'acceptació estoica d'aquesta necessitat que mai no es podrà satisfer i de la consciència que davant el seu pes només podem exercir la compassió cap a tots els humans que la patim. Imbuïda aquí d'una voluntat més moral i religiosa que no pas política, Simone Weil no creu que hàgim de lluitar, perquè la revolució desfermaria al seu voltant una espiral de violència que ens enfonsaria encara més en la misèria que ens deshumanitza i desarrela. Si la tinguéssim aquí ens diria que en l'actualitat el risc no és tant la pobresa com aquesta misèria material i espiritual alienants que instauren sempre i arreu l'imperi de la força i de la necessitat descontrolades, per exemple, en l'espiral actual del consumisme i de les guerres que esclaten arreu. Per saber com afrontar-la i restaurar els lligams i les arrels comunitàries que ens retornen a la humanitat, ens ha deixat el seu exemple: un amor estoic incondicional, nascut

de mare Penia, que la porta fins a deixar-se morir, literalment, per compassió. Sens dubte, es tracta d'un camí difícil de practicar i una via de salvació només personal. Molt preocupades ens preguntem: amb aquesta actitud, no devem estar deixant que Poros, de nou embriac de nèctar, entri al jardí de Zeus i el son el venci? Perquè si només practiquem la pietat pel desarrelat (que cal), potser estem permetent que el triomfant «paradigma de l'opulència» agafi el son sense que se senti amenaçat ni remogut en la seva consciència. Però la pobresa actual és tanta, que ella sí que no pot adormir-se i, seguint els passos del mite platònic, Penia d'avui dia haurà d'aprofitar al vol qualsevol ocasió que se li presenti de passar a l'acció, potser li caldrà fer una revolució que Weil no volia.